

POLITIEK ALS GEESTELIJKE SCHADE

SINDS enige weken verkeert de Nederlandse politieke wereld in onrustige beweging. De oorzaak van dit verschijnsel is het zgn. mandement van de r.k. bisschoppen. In deze Pinksterpublicatie heeft het episcopaat voor zover het de politieke partijkeuze betreft, de wens uitgesproken, dat een roomskatholiek, als hij zich politiek organiseert, dit zal doen in een partij, die staat op de grondslag van de r.k. godsdienst. Deze wens werd met klem naar voren gebracht, ging vergezeld van verboden t.a.v. het N.V.V. en bepaalde radio-uitzendingen, door de V.A.R.A. verzorgd, en werd geformuleerd op een wijze, die de vorige begerie verried de politieke „doorbraak”, sinds 1946 aan de gang, met alle kracht van het geestelijk gezag der r.k. bisschoppen te niet te doen.

De P.v.d.A. reageerde in eerste instantie door middel van een manifest, waarin werd gesteld, dat deze partij zich in haar bestaan voelde bedreigd door het mandement. Want als programmapartij legt zij zich vast op concrete democratische en maatschappelijke punten, welke door haar leden worden onderschreven op grond van hun diverse levensbeschouwingen. Ter uitvoering van dat concrete program in nationale eendracht wenst zij alleen als zodanig te bestaan. Het mandement moet zij dus afwijzen, omdat dit bestaan onmogelijk zou worden als de politieke wensen van het episcopaat in vervulling zouden gaan.

Het vraagstuk van de confessionele partijvorming is dus thans volop in het geding. De prot. chr. partijen hebben het mandement voor kennisgeving aangenomen; uit hun pers valt echter te lezen hoe jaloers zij zijn op de r.k., die aldus de confessionele partijvorming kunnen verdedigen. De leiding van de V.V.D. heeft de politieke strekking van het mandement duidelijk afgewezen en verklaart dat zij in dezen naast de P.v.d.A. staat.

De kwestie laat ook ons niet onaangeroerd. Het gaat immers om de verhouding van levensbeschouwing en

politiek. Daaromtrent heeft een geestelijke instantie een verklaring gepubliceerd van ingrijpende betekenis. Het geestelijk leven in Nederland is ermee gemoeid. Geen humanist kan dit dus onverschillig laten. In het vorige nummer van „Mens en Wereld” heeft de algemene voorzitter, dr J. P. van Praag reeds de inhoud van het mandement als geestelijk document aan de orde gesteld. Deze keer willen wij erover schrijven voor zover het verband tussen politieke keuze en levensbeschouwing door het mandement wordt geraakt.

OP dit punt betekent de publicatie van de r.k. bisschoppen een stap achteruit. In 1945, 1946 werd van r.k. gezaghebbende zijde meermalen verklaard, dat ook de r.k. vrij moest zijn in zijn politieke keuze. Thans valt op dat het episcopaat er naar streeft op steeds meer zgn. vrije gebieden het gezag der bisschoppen te laten gelden. De gewetensvrijheid, de persoonlijke vrijheid komt daardoor ernstig in het gedrang. Dit vervult ons, humanisten, met grote bezorgdheid. Daarbij wordt de democratie ondermijnd. Het verband tussen kerk en staat wordt nl. zo strak aangetrokken, dat — zoals de N.R.Ct. terecht opmerkte — het gevaar van een theocratie niet langer denkbeeldig is. In een kaderbijeenkomst van de P.v.d.A., op 3 Juli in Utrecht gehouden, heeft dr Drees gewezen op het gevaar dat voor de democratie ontstaat als 40 pct van de bevolking door een geestelijke instantie bij voortduring één partij als plicht wordt voorgeschreven.

Een politiek leven, als door het episcopaat tot ideaal wordt verheven, betekent het einde van de vrije uitwisseling van gedachten en zienswijzen tussen de bewoners van éénzelfde land. Dat is dus een niet te schatten geestelijke schade. Het mandement pleit voor het betrekken van een egelstelling door de r.k. Vandaar uit kan dan behoedzaam een zeker noodzakelijk contact met anderen worden opgenomen. Wij verwerpen een dergelijke vorm van

nationaal leven.

Voor de humanist bestaat er een innige samenhang tussen levensbeschouwing en politiek. Zijn politieke keuze wordt gemotiveerd van zijn levensbeschouwing uit, zijn politiek handelen eveneens. Zijn innerlijke erkenning van zekere fundamentele levenswaarden, zijn kijk op mens en samenleving richten zijn keuze in de politiek. Maar van diezelfde erkenningen uit is het resultaat van het kiezen voor alle humanisten niet hetzelfde. Want de beoordeling van praktische toestanden en mogelijkheden, van concrete feiten en gegevens kan nu eenmaal niet altijd en voor alle levensbeschouwelijke gelijkgezinden dezelfde zijn. Geen humanist verlangt daarom naar één humanistische politieke partij, waarin alle humanisten thuis behoren. Zo'n partij zou in bepaalde gevallen door de noodzaak misschien kunnen ontstaan, zoals destijds de confessionele partijen ontstonden in de emancipatiestrijd der kleine luiden en de rooms-katholieken.

DE humanist hoopt vurig, dat de emancipatie van het moderne humanisme in Nederland niet langs die weg zal behoeven te gaan. Het is hem een schrikbeeld, dat een overmachtige confessionele partijvorming daartoe nog eens zou kunnen dwingen. In het bestaan van democratische niet-confessionele partijen ziet de humanist het juiste verband tussen politiek en levensbeschouwing gewaarborgd. Daarom acht hij het mandement een stap terug te zijn en een gevaar.

B. C.

Op volgende pagina's:

2. Prof. Meyers overleden; „Het onvervreemdbaar deel”;
3. De humanist in deze tijd (slot);
4. en 5. Bolland herdacht;
6. Antwoord aan prof. Brandt;
7. Billy Graham in het nieuws; „Protestants protest” tegen het mandement;
8. Buitenkerkelijken in dienst.

Prof. Meyers overleden

HET is niet gemakkelijk aan leken duidelijk te maken wat Nederland in Meyers verloren heeft. De man, die in 1947 belast werd met de taak aan ons land een nieuw Burgerlijk Wetboek te geven, behoorde tot de allergrootste juristen. Hij bezat alle eigenschappen waarop het voor de jurist aankomt, in de hoogste mate: geheugen, doorzicht, kennis en begrip van maatschappelijke verhoudingen en een evenwichtig oordeel. Enige jaren geleden, kort voor de oorlog, heeft een jonge collega mij eens verteld dat hij kort na zijn benoeming Meyers was gaan opzoeken en zijn raad had gevraagd hoe hij nu de diepere en bredere studie van zijn vak moest aanpakken. Meyers zei: „U moet in de eerste plaats U steeds helder voor ogen stellen welke plaats een bepaalde rechtsregel of rechtsinstelling in het geheel van het recht inneemt, dus wat haar systematische samenhang is met het hele systeem, en in de tweede plaats weten hoe

de geschiedenis van elke rechtsregel en rechtsfiguur is, hoe ze vroeger eruit heeft gezien en hoe ze geworden is tot wat ze nu is en tenslotte moet U zich voortdurend goed rekenschap geven van alle maatschappelijke en menselijke gevolgen die de toepassing van de rechtsbepaling of van het wetsartikel in de praktijk hebben kan”.

Meyers zelf beantwoordde in hoge mate aan dit vrijwel onbereikbare ideaalbeeld van de jurist. In zijn dissertatie van 1903 hield hij zich met dogmatische en systematische vraagstukken bezig, daarna bleek — terwijl hij advocaat in Amsterdam was — zijn belangstelling voor het sociale en economische leven in zijn redacteurschap van het Sociaal Weekblad (1906—1911) en zijn diepgaande studie van het recht betreffende de Arbeidsovereenkomst. Vooral na zijn benoeming in 1910, toen hij dertig jaar was, tot hoogleraar in Leiden, hield hij zich bezig met rechtshistorische studiën, waarbij hij een kennis vergaarde die nauwelijks door iemand is geëvenaard, vooral op het gebied van de geschiedenis van het Romeinse recht in de Middeleeuwen, maar ook van oud-vaderlandse en buitenlandse Europese rechten. Van zijn beheersing van het recht als systematisch geheel, gepaard aan zijn doorzicht in alle praktische gevolgen van de toepassing,

geeft elke bladzijde van zijn ontelbaar vele geschriften, tijdschriftartikelen en aantekeningen bij de rechtspraak blijk.

Hij was, maar dan in de hoogste potentie, de vakman van het recht en hij was, als persoon, een te bescheiden en eigenlijk te verlegen figuur om veel over rechtvaardigheid en gerechtigheid te praten of te schrijven. Des te meer nadruk en des te groter waarde krijgen daarom uit zijn mond de woorden, waarmee hij zijn rectorale oratie te Leiden, uitgesproken op 8 Februari 1927, besloot:

„De rechtswetenschap blijft dit op andere wetenschappen voor hebben, dat zij zich bezig houdt met datgene wat den mensch in zijn hoogere aspiraties het naaste staat: de gerechtigheid. De onvolkomenheid zijner kennis mag den jurist niet ontmoedigen; zij doet slechts het echt menselijke karakter zijner wetenschap duidelijker uitkomen. En ook in dat onvolkomene voelt een goed jurist door alles heen die goddelijke vlam der gerechtigheid. Wie niet een vonk van die vlam in zich draagt, die kan misschien een kundig wetskenner, een geducht practizijn worden, maar nooit een waarachtig dienaar des rechts”.

Zulk een „dienaar der rechts” is de grote geleerde, de onvergetelijke leermeester en docent, de man met de verbijsterende kennis en het steeds weer verrassende doorzicht geweest, die voorgoed van ons is heengegaan. H. R. HOETINK.

„Inleiding tot het denken van Nietzsche”

Wanneer de negentiende-eeuwse wijsbegeerte thans over het algemeen — vaak ten onrechte — weinig waardering en veel critiek ontmoet (de hoogtij zowel van het materialisme als van de Hegelarij is voorbij) dan geldt dit zeker niet voor denkers als Kierkegaard, Dostojewsky en Nietzsche.

Voor een deel is dit te verklaren uit de opkomst van het existentialisme en, wat Nietzsche betreft, uit diens activiteit als cultuurcriticus. Over Nietzsche's cultuurphilosophie gaf dr. R. F. Beerling indertijd een briljante samenvatting in zijn boekje „Het wankelende Westen”. Hetzelfde jaar (1950) verscheen het werk van mevr. F. Reddingius-Salomonson, getiteld „Een weg tot Nietzsche”.

De recente Nederlandse Nietzsche-literatuur is nu aangevuld met een klein boekje in de serie „Hoofdfiguren van het menselijk denken” van de hand van mr. Jos. W. L. Meyer. Als algemene inleiding kunnen wij dit ongetwijfeld aanbevelen. De schrijfster geeft allereerst een overzicht van Nietzsche's leven, waarbij zij duidelijk het verband laat zien tussen zijn publicaties en zijn ervaringen met Schopenhauer en Wagner. De tweede helft van het boekje wijdt zij aan een bespreking van Nietzsche's werk. Zij tekent Nietzsche als de denker, die zich verzet tegen de decadentie van de Europese cultuur.

Het boekje van mr. Jos. Meyer is geen strijdschrift vóór of tegen Nietzsche. Zij heeft zoveel mogelijk naar objectiviteit gestreefd. Aan het slot zegt de schrijfster echter: „De leer die hij ons heeft nagelaten, is in haar geheel onaanvaardbaar”.

Een studie van Nietzsche kan toch zijn vruchten afwerpen, ook al zal de moderne humanist diens werk niet zonder critiek aanvaarden. Het is juist de waarde der wijsbegeerte, vooral die van Nietzsche, dat zij activeert tot een critisch, onafhankelijk denken. Aan Nietzsche-gelovigen had de eenzame denker van Sils-Maria geen behoefte. Zegt hij niet tot zijn leerlingen: „Man vergilt einem Lehrer schlecht, wenn man immer nur der Schüler bleibt”? P. KRUG.

HET ONVERVREEMDBAAR DEEL

*De wereld is een fluit met zoveel duizend monden.
En elkeen blaast zijn lied. En 't maakt een droef geluid
waarin ik niets van eigen klank heb weergevonden.
En gij? Misschien hebt ge ook getikt aan meenge ruit
en werd ge als ik weer feestlijk wandelen gezonden.*

*Nochtans: ik heb gedroomd, gehoopt; en ik droeg boete.
'k Zag de Alpen, Vlaanderen en Straatsburg aan den Rijn.
Ik heb bemind. Ik sloeg de trommel in veel stoeten.
Ik pluisde in boeken die vol oude wijsheid zijn.
Ik heb gezocht, zoo 't kan, met handen en met voeten.*

*En 't slot? Ik hield daaruit als onontvreemdbaar deel
den troost van 't eigen lied, wanneer 'ik stil gezeten,
des avonds, op den hoogen berm een wijsje speel,
niet voor 't heelal en de eeuwigheid, maar slechts voor 't heden.
Dat maakt me een blijden dag te meer. En dat is veel.*

Uit: In den zoeten inval.

RICHARD MINNE.
(geb. 1891)

De humanist van deze tijd (slot)

TWEE-DERDE deel der wereldbevolking is onvoldoende gevoed. Twee derden van de inkomsten der wereld vloeien naar slechts achttien procent van de wereldbevolking. De tegenstellingen in de geldinkomens zijn zo, dat sommige landen per hoofd een gemiddeld inkomen hebben dat 25 tot 30 keer zo groot is als dat in andere landen. Dit zijn ontstellende feiten, die de statistieken ons leren. Deze toestand wordt voortdurend nog ernstiger door het feit, dat de wereldbevolking sneller toeneemt dan de voedselproductie.

Ook in Amerika heeft men de gevaren daarvan ingezien. President Truman heeft in 1949 in het bekende „Punt Vier” van zijn regerings-programma economische steun aan de achtergebleven gebieden bepleit. Het is echter gebleken, dat zowel de hulp van de Verenigde Staten als de steun, welke door de Verenigde Naties wordt verleend, nog steeds te gering is. Het initiatief van de Amerikaanse hoogleraar Stringfellow Barr, die in zijn brochure „Let's join the human race” („Een mobilisatie voor het gemene best”) de oprichting van een internationale hulpdienst bepleitte, gefinancierd door middel van obligaties, die men overal zou kunnen kopen, heeft helaas weinig tastbare resultaten opgeleverd.

Dit is zeer te betreuren. De economische ontwikkeling van achtergebleven gebieden is een eis van menselijkheid en gerechtigheid. Doch ook om politieke en economische redenen is dit probleem urgenter dan ooit. Er is immers ook de uitdaging van het Russische communisme aan onze „Westerse” wereld.

DEZE uitdaging is niet alleen militair. Het communisme heeft de sociale kwestie tot grondslag van zijn wereldbeschouwing en politiek gemaakt. Dit moet men als feit erkennen, ook al is het duidelijk, dat hier evenzeer de belangen van het Russische imperialisme worden gediend. Hierin ligt de kracht van het communisme.

Dit communisme vormt weliswaar een bedreiging van de geestelijke vrijheid, doch voor de achtergebleven gebieden, waarover wij hier spreken, is deze bedreiging niet reëel, niet tastbaar. De honger en de armoede zijn hier de primaire problemen.

Doch ook een economisch motief pleit voor een groots opgezette hulpverlening aan de achtergebleven gebieden. Deze economische steun is namelijk niet alleen voor die landen een levensnoodzaak, doch ook voor de hulpverlenende landen. Door opvoering van het levenspeil in de achtergebleven gebieden kweekt men daar een toenemende vraag naar consumptiegoederen, waardoor nieuwe handelsmogelijkheden ontstaan, die ook de Westerse landen ten goede komen. Het internationale humanisme zal aan deze urgente proble-

men van meer economische aard alle aandacht moeten besteden.

HIERBIJ moet nog opgemerkt worden, dat de economische en technische hulpverlening niet alleen financiële, doch ook culturele problemen oproept. Hulpverlening door Westerse mogendheden betekent immers een confrontatie van een Westerse rationalistische cultuur en techniek met een traditionalistische, statische cultuur van een „achtergebleven” land. Dit betekent onherroepelijk een uit-

door

P. KRUG

eindelijke ontbinding van de interne culturele en religieuze tradities en conventies in dit land. Hier dreigt niet alleen het gevaar, dat de hulpverlening tenslotte een verkapte exploitatie wordt, doch ook dat van onvoldoende geestelijke en culturele aanpassing aan de nieuwe verhoudingen, die de techniek en de wetenschap in het achtergebleven gebied scheppen. Is dit eigenlijk geen probleem, waarmee niet alleen de opkomende landen, doch ook het Westen zelf, nog steeds worstelt?

DE „Verklaring van de Rechten van Mens”, in 1948 door de Verenigde Naties aanvaard, is helaas nog lang geen realiteit. Toch is het een bemoedigend teken, dat de humanistische beginselen omtrent de menselijke waardigheid en vrijheidsrechten langzamerhand als universele beginselen worden aanvaard. Het is toe te juichen, dat de landen, aangesloten bij de Raad van Europa, het niet bij een formele „verklaring” hebben gelaten. In 1953 trad in deze landen nl. de Europese Conventie voor de Rechten van de Mens in werking. Deze conventie is een verdrag, is dus bindend, terwijl de „Verklaring” van de Verenigde Naties geen rechtskracht bezit.

Van de belangrijkste bepalingen van de Conventie noemen wij: het recht op leven, vrijheid en veiligheid, bescherming tegen onmenselijke behandeling, tegen slavernij en dwangarbeid; vrijheid van geweten, van godsdienst en meningsuiting, vrijheid van vakorganisatie, waarborging van het briefgeheim. Deze vrijheden zijn evenals de sociale gerechtigheid voor de humanist van centrale betekenis. Zij zijn het uitgangspunt van zijn maatschappij-beschouwing. Vooral ook de sociale kwestie acht hij een probleem van de eerste orde, waarover het humanisme zich duidelijk dient uit te spreken.

MAKEN wij tenslotte de balans op van het wereldgebeuren, dan moeten wij tot de erkenning komen,

dat ook hier, ondanks alles, veel positief valt te waarderen. Tegenover de politieke verdeeldheid in de wereld staat een duidelijk streven naar boven-nationale gemeenschappen. Het is verblijdend te constateren, dat het federalisme veld wint. Honger, armoede en onwetendheid worden krachtiger dan ooit bestreden. Economische crises tracht men met alle middelen te voorkomen. Sociale maatregelen pogen het leed van werkloosheid en ziekte te verzachten. Meer dan ooit ziet men het belang in van hulp aan achtergebleven gebieden, aan die „slums of the world” die vroeger slechts beschouwd werden als uitbuitingsobjecten.

Verscheidene volken in Azië en Afrika (men denke b.v. aan Israël, Egypte, India) staan aan het begin van een totaal nieuwe ontwikkeling. In de gehele wereld is, ook dank zij het werk van UNO-organisaties als de UNESCO, een streven merkbaar naar verbetering van onderwijs en opvoeding. De gemiddelde leeftijd is aanzienlijk gestegen. De criminaliteit daalt. Is men materialistischer dan vroeger? In vergelijking met de negentiende eeuw, toen gehele bevolkingsgroepen van iedere culturele activiteit uitgesloten waren, bepaald niet.

Toch is het duidelijk, dat er nooit sprake is van een rechtlijnige ontwikkeling. Het oude vooruitgangsgeloof is niet het onze. Iedere nieuwe ontwikkeling heeft zowel positieve als negatieve aspecten. De atoom-energie geeft ongekende mogelijkheden tot verhoging van de welvaart, maar betekent ook een ongekende bedreiging. De wetenschap biedt allerlei mogelijkheden tot meer hygiëne en comfort. Maar leidt zij ook niet tot degeneratie van het menselijk geslacht? De specialisatie op allerlei gebied maakt het mogelijk steeds verder op de meest uiteenlopende terreinen van wetenschap door te dringen. Doch voert deze specialisatie niet evenzeer tot een ontstellende eenzijdigheid en cultuurvervlakking?

ZO kunnen wij doorgaan. Overal verriszen nieuwe problemen, als oude opgelost schijnen. Het humanisme geeft dan ook geen heilsverwachting, geen utopie van een volmaakte wereld, kan deze niet geven. Ons bestaan is een gestadig onderweg-zijn, nimmer voltooid, nimmer volmaakt. Overal is sprake van voorlopigheid.

Het humanisme wil zijn een actieve, bewuste stellingname in deze groeiende, veranderende wereld, een voortdurend verzet tegen al het beneden-menselijke in onze samenleving, een voortdurend appél aan het zedelijk normgevoel, aan de rede en bovenal aan het verantwoordelijksbesef. Niemand kan ons ontslaan van de verantwoordelijkheid voor een toekomst, die mede bepaald wordt door onze wil, ons verlangen naar gerechtigheid en vrijheid.

Dr J. van den Bergh van Eysinga-Elias: 1854 BOLLAND HERDACHT 1954

OP 9 Juni 1954 was het honderd jaar geleden, dat G. J. P. J. Bolland werd geboren. De laatste generatie die 't voorrecht heeft gehad zijn colleges en voordrachten te horen, zijn boeken te zien verschijnen en te bestuderen, zijn de 50 al voorbij, zijn eerste Leidse leerlingen al om en bij de 80. En toch heeft een aula vol belangstellenden in Leiden de plechtige herdenking van Bolland's geboorte, voor honderd jaar, bijgewoond! Want Bolland is de man geweest, die velen door woord en geschrift, door brief en gesprek in de moeilijkheden om een vrije levens- en wereldbeschouwing op te bouwen de weg heeft gewezen.

Zelf heeft hij met geestelijke problemen van kind af geworsteld: de stoot hietoe hebben de geloofstwisten gegeven tussen zijn protestantse vader en roomse moeder, die doordreef dat hij rooms werd opgevoed, zelfs misdienaartje werd! Eerst een gelovig kind, zocht hij na 's vaders dood zekerheid in de verdedigingen van zijn r.k. geloof tegen het ongelooft, maar als oudere knaap heeft hij het geloof spoedig verloren.

Prof. Dr. B. Faddegon tachtig jaar

De 9e Juli heeft prof. Dr B. Faddegon, oud-hoogleraar aan de universiteit van Amsterdam in het Sanskrit, de 80-jarige leeftijd bereikt. Hoewel zijn leeftijd hem niet toestaat een actieve rol te spelen in het H. V. volgt hij — lid van de oprichting af — met intense belangstelling de publicaties van het H.V. en velen hebben genoten van de enkele voordrachten die hij voor de gemeenschap Arnhem heeft gehouden. Zijn voordracht over oud-Indische mystiek heeft de lezers kennis doen nemen, geleid door zijn kunde en inzicht, van bepaalde aspecten van het religieuze denken van India.

De redactie van M. en W. weet zich de tolk van velen, wanneer zij prof. Faddegon haar gelukwensen aanbiedt en hem nog een aantal jaren toewenst waarin zijn heldere geest zich kan verdiepen in de grote problemen die de rijkdom van zijn persoon uitmaken.

Redactie.

NA deze jaren van kinderlijke leeswoede ontwaakt, veel later, een ware leerwoede; dan blijkt pas Bolland's buitengewone begaafdheid, zijn fabelachtige geheugen. In enkele jaren haalt hij de akte L.O. met de drie taalakten en na een korte onderwijzersloopbaan en een studie van veertien maanden in Londen slaagt hij op schitterende wijze voor de middelbare akte Engels. Als leraar in Batavia wijdt hij al zijn vrije tijd aan studie: eerst van Latijn, Grieks en de beschaving van de klassieke oudheid. Tussendoor bestudeert hij enige werken over de geschiedenis der filosofie en de natuurfilosofie.

Gegrepen wordt hij eerst door „Die Philosophie des Unbewussten” van E. von Hartmann. Van dat ogenblik verdiept hij zich twee jaren lang in diens werken, wat vanaf 1885 tot een jarenlange briefwisseling met Von Hartmann leidt.

Hieruit spreekt de verering, de geestdrift voor 't werk van de Duitse wijsgeer, en zijn diepe vreugde er over. De jonge leraar kan over Von Hartmann niet zwijgen: hij maakt propaganda eerst in eigen kring onder zijn collega's en zijn oudere leerlingen krijgen ook nu al over wijsbegeerte te horen. In enkele Bataviase kranten schrijft Bolland een reeks artikelen over Von Hartmann; spoedig wordt hij lid van de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging in Batavia, waar hij uitgenodigd wordt tot voordrachten over natuurfilosofie, waarvan verscheidene in het tijdschrift der vereniging worden afgedrukt. Vooral in Nederland wil hij propaganda maken en vanaf 1889 neemt de „Nieuwe Gids” zijn werk op.

Als Bolland in 1896 hoogleraar in Leiden wordt, is hij nog geestverwant van Von Hartmann..... maar met voorbehoud, want op verscheidene bezwaren had hij al met een enkel woord gewezen. Tien jaar later terugziend op zijn gemoedsgesteldheid van 1896—1897, zegt Bolland: „Ik stond op het punt van kentering — alles was kapot.”

DOOR een ernstige Hegelstudie gaat hem het licht op: Bolland ziet in, dat Hegel gelijk had, dat hij door Von Hartman en bijna al zijn tijdgenoten niet voldoende werd gekend en erkend. Zo heeft Bolland van 1898 tot aan zijn overlijden in 1922 Hegels wijsbegeerte ten grondslag gelegd aan zijn onderwijs. Een magistraal artikel, in September en November 1898 in het Tweemaandelijks tijdschrift aan Hegel gewijd, is gevolgd door tal van Hegeluitgaven.

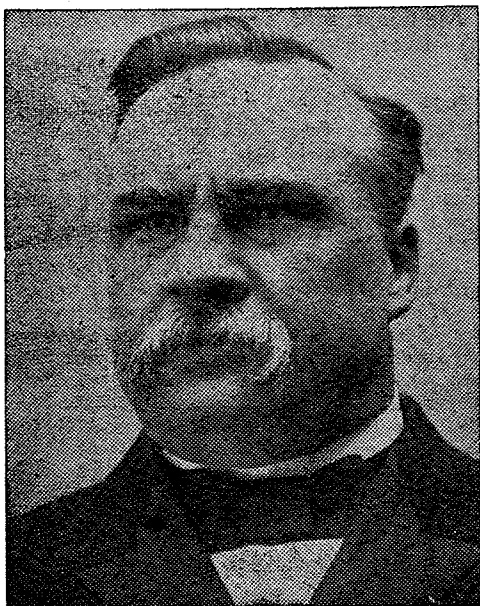
Hoofdzaak van Bolland's levenswerk

is: z'n voordrachten, waarin hij het Nederlands tot taal der wijsbegeerte wist te maken. Om de weergaloze helderheid en verstaanbaarheid van zijn gesproken woord vast te houden, hebben leerlingen eerst door het afdrukken van enkel dictaten, waaruit Bolland dan weer zijn „Nut der Wijsbegeerte” heeft opgebouwd, ook enkele openingslessen (later herdrukt in „Zuivere Rede en hare Werkelijkheid”, 2de en 3de uitgave van 1909 en 1912) en het gehele college over de zedeleer („Collegium Logicum” in 2 dln.) stenografisch doen vasthouden. Zo kan ook nu nog Bolland's woord geestelijk gehoord worden!

HET onderscheid tussen de wijsbegeerte van Hegel en diens tegenstanders is van zeer principiële aard. Met enkele woorden kan het aldus gezegd worden: de wijsbegeerte van veel 19de eeuwers was onder invloed van de natuurkundigen en hun methode van wetenschap eenzijdig verstandelijk, soms zelfs materialistisch geworden. Von Hartmann had stellig front gemaakt tegen het materialisme en met hem Bolland. Maar deze had al ervaren dat, eenzijdig verstandelijk redeneren hem niet verder bracht, ja, dat hij erdoor op dood spoor was geraakt. Uit zijn inaugurele oratie blijkt al de botsing tussen konsekwent verstandelijk denken en het gewone bewustzijn.

Daar dit een algemeen bezwaar van de wijsbegeerte, ook na Bolland, is gebleven, blijkt het van grote betekenis na te gaan, hoe Bolland met voorlichting van Hegel, tot een bevredigende oplossing is gekomen. De grondslag van een bevredigende wereld- en levensbeschouwing is zuiver, juist denken in het algemeen en de bereidheid, onbevooroordeeld te denken over alles, wat de inhoud van ons bewustzijn uitmaakt, waar we belangstelling voor hebben, waar we in ons leven voor werken en aan bouwen.

ALS volwassenen hebben we al tal van overtuigingen en oordelen om-trent alledaagse, zedelijke, maatschappelijke, culturele, godsdienstige, ja zelfs wijsgerige vraagstukken. Met de ordening van al die overtuigingen en oordelen bemoeien zich slechts weinigen. Toch is het noodzakelijk in de min of meer chaotische toestand van bewustzijn en leven, om in het denken zelf — dat toch werkzaam is in alle levenssectoren — orde te scheppen. Dit doen we denkend, in de Redeleer of Logica. Het scheppen van orde gebeurt vaak op de strengste wijze, d.w.z. we gaan ons leven van geest en gemoed, van arbeid en ont-

prof. G. J. P. J. Bolland

spanning, in hokjes indelen soms zelfs zó, dat het ene niet meer in verband staat met het andere, dus zonder ons om geestelijke samenhang en harmonie te bekommeren.

Orde scheppen in de geestelijke chaos gebeurt al op school, bij het taalonderwijs. De woorden, die de kinderen reeds gebruiken, leren ze dan van vorm en inhoud onderscheiden, en zó beter begrijpen en gebruiken. Bij het nagaan van de inhoud der eenvoudigste woorden blijkt, dat onze woordenschat niet in streng gescheiden termen uiteenvalt, maar dat er verband en samenhang bestaat.

Nu is het verstandelijke denken er op uit iedere zaak, ieder begrip nauwkeurig af te bakenen, dus van andere te onderscheiden. Overdenk nu echter eens het begrip grens: de rode lijn op de kaart en de douaneposten willen scheiden, uit elkaar houden. Maar aan de grens raken de landen elkaar, ontmoeten de bewoners van verschillende landsaard elkaar. Het grensgebied is het gebied van vermenging van aanraking, dus de grens is in werkelijkheid anders dan de onmiddellijke bedoeling: ze scheidt niet alleen maar verbindt ook. Waar verstandelijk denken op de betekenis van ieder verschijnsel van ieder begrip op zichzelf de nadruk legt, zet het redelijke denken tevens uiteen het verband, de onafscheidelijkheid met andere verschijnselen, met andere begrippen; het openbaart de betrekkelijkheid van theorieën, opvattingen, begrippen. En dit geldt voor het eenvoudigste even goed als voor het diepzinnigste.

De redeleer of logica begint met de gewone begrippen, die ook kinderen gebruiken, op hun inhoud te toetsen: n.l. noemen, tellen, meten.

Bij tellen komen al woorden voor die het vele in een veeleenheden samenvatten n.l. 10, 100, 1000 enz. De grens

van 10 en 11 is de 10de (rangtelwoord), die het aantal 10 veronderstelt, maar toch weer opgeheven in zich bevat, want het tiende van een rij kinderen is toch maar één kind. En als we het hebben over getalsverhoudingen, dan gaat het niet meer om de hoeveelheden of aantallen, maar om hun verhouding, die dan toch weer door een getal worden aangegeven. En zoals er getalsverhoudingen zijn, zijn er ook maatverhoudingen. Waar de wereld van noembaarheden tevens in tal van verhoudingen blijkt te staan, blijken deze verhoudingen van grote betekenis. We kunnen zeggen: verhouding is het wezen van alles.

Dan vragen we niet meer uitsluitend naar het hoe en wat der dingen, maar naar de wezenlijke of diepere of hogere betekenis ervan. We vragen naar het wezen der verschijnselen, naar het verband van stof en vorm, kracht en uiting naar de oorzaak van gevolgen, naar ding en eigenschappen, naar de wet der gevallen. En dan valt de nadruk steeds op de begrippen, die het wezen der zaak raken.

Maar het wezen zowel van stoffelijke (natuurlijke), als van maatschappelijke en geestelijke verhoudingen, is geestelijk, is begrip. Om ware begrippen, om waarheid is het in de wijsbegeerte te doen, maar ook in de sfeer van de godsdiensten. Niet toevallig, dat Bolland, naast zijn zuiver wijsgerige werk, vooral aan de godsdiensten en het wezen ervan veel aandacht heeft besteed.

VAN belang was de nieuwe uitgave van Hegels „Vorlesungen über die Philosophie der Religion“ (1901). „Voor allen“ (het stenografisch verslag van deze openingsrede van Bolland's colleges in 1906) vindt men in „Zuiver Rede en hare Werkelijkheid“ (1909, 1912); „Het Lijden en Sterven van Jezus Christus“ (t.a.p.), De groote vraag van de Christenheid onzer dagen (1911, 1913).

De opheffing van elk kerkelijk Christendom betekende voor Bolland een verheffing van het Christelijk beginsel. Als hij „De groote Vraag“ schrijft, dan is die vraag: „Heeft Jezus geleefd?“ voor hemzelf geen grote vraag meer. Voor de Christenen van onze tijd heeft hij de grote vraag gevonden, hoe zij met volkomen kennis van het Christelijk verleden de toekomst blijvend zullen delen. Zodra het vrijzinnig protestantisme zich afkeert van sentimentele heldenverering, betoont het zijn vroomheid door de historie te laten spreken en waarheid te laten gelden boven godsdienst. De waarheid van de godsdienst is de godsdienst van de waarheid: een religie, die alle critiek en twijfel kan verdragen, omdat zij zich zelfbewust tot wijsheid heeft verheven.

In het Christendom hebben wij niet de waarheid, maar een Openbaring van de waarheid te zien, d.i. het stelt de waarheid vóór de verbeelding en daar kan de mensheid niet buiten. Religie zal een blijvende

factor in het leven blijken. De vrije Christelijkheid vermag eigen overtuiging weer te vinden zelfs in de ondoordachtheden van de catechismus.

ER bestaat Protestantisme in het Protestantisme en dat is de Bijbelcritiek; het Schriftgeloof is nog niet het ware Protestantisme, geloofsartikelen zonder meer zijn ondoordachtheden; denkt men er stelselmatig verstandelijk over na, dan vervluchtigen zij. Voor Bolland werden zij tot beeldspraak. In de kerkgang van de nog niet tot wijsheid gekomen mens zag hij een verheffing uit het alledaagse leven, verademing in het licht der eeuwigheid. Le Christianisme s'en va de l'Europe“ („Het Christendom zal wel eens uit Europa verdwijnen“) placht hij te zeggen en hij voegde er aan toe: „Aan die laatste fase van de ontkerstening heb ik ook een handje meegeholpen“. Filosoferen was hem immers critiseren en daarvan worden de mensen niet geloviger.

In zuivere redelijkheid leren we begrijpen, niet geloven. Maar het ongeloof in de gewone zin van het woord is niet veel beter dan het geloof. Geloof is kinderlijk, ongeloof als zodanig is jongensachtig. De Christelijke godsdienst is een levensfactor van de West-Europese beschaving, die nu zijn einde nadert. Maar zonder het Christendom zou de nieuwere wijsbegeerte niet zijn ontstaan. Wanneer de historische beweringen onhoudbaar blijken, dan is het Christendom alleen, houdbaar voor wie naar zijn wijsgerige grondslagen vragen. Uit de zgn. historische feiten, die als verzonden feiten toch ook feiten — feiten des geestes — zijn, en uit de gevoelvolle voorstellingen van het Evangelie spreekt een eeuwig ware Rede.

De redelijkheid vermag billijk te zijn ten opzichte van wat niet waar is; Bolland gevoelde zelf héél sterk dat hij onmogelijk zou zijn geweest zonder datgene, wat hij zo vaak heeft bestreden. Men moet de Kerkleer naar waarde schatten, om er tevens doorheen te zien.*)

*) In de cursus, die mijn man en ik van 17—22 Juli in de School voor Wijsbegeerte te Amersfoort, Dodeweg 8, hopen te houden, willen wij trachten het boven geschrevene uitvoerig en populair te belichten, in voordrachten en samensprekingen.

Doctor H. Bonger

Op Dinsdag 6 Juli is onze hoofdredacteur H. Bonger aan de Amsterdamse gemeentelijke Universiteit gepromoveerd tot doctor in de letteren en wijsbegeerte op proefschrift, getiteld: „De motivering van de godsdienstvrijheid bij Dirck Volckertszoon Coornhert“. In een der volgende nummers van „Mens en Wereld“ zal dr J. C. Brandt Corstius een artikel wijden aan dit boek.

Antwoord aan prof. Brandt

DE redactie heeft me telefonisch een ruimte van ca 400 woorden aangeboden voor een antwoord op kanttekeningen van prof. dr. C. D. J. Brandt, opgenomen in „M. en W.” van 26 Juni 1954. Ik wil van deze gelegenheid gebruik maken, maar zonder animo! Niet omdat prof. Brandt het met me oneens is en daarvan in zijn artikeltje heeft blijk willen geven! Allerm minst, want ik had niet anders verwacht. Ik ben er van overtuigd dat dit met de overgrote meerderheid van de lezers het geval is, anders had ik het artikel, „Tragedie van Indo-China” niet geschreven! Maar er zijn drie redenen, die ik in het kort wil aangeven, waarom het artikel van professor Brandt me zo teleurstelt.

De eerste is, dat hij op het eigenlijke probleem, de tragedie van Indo-China in 't geheel niet ingaat. Dat hier een volk, dat zeven jaar voor zijn vrijheid strijdt en hoe langer hoe meer in communistisch vaarwater gedrongen wordt, juist door de activiteit van de vrijheid lievende landen. Dat de leider van die strijd, die volgens mensen die hem persoonlijk kennen, die bevrijding langs geweldloze weg had willen realiseren, dit geweld is opgedrongen, alweer door het vrijheid-lievende Westen. Op deze en andere grote problemen gaat prof. Brandt met geen woord in, zodat we zijn pennevrucht schertsenderwijze beter: „Kant- noch wal-tekeningen” kunnen noemen.

Ten tweede. Zijn aantekeningen zijn grotendeels „beweringen” tegenover mijn „beweringen” geplaatst, maar elk spoor van bewijs ontbreekt. Om er een uit te pikken: heeft Tsjang Kai Sjek het grootste deel van zijn energie gebruikt om strijd te voeren tegen de Japanners of tegen de Chinese communisten? Hebben deze communisten hun wapens van de Russen¹⁾ en de Japanners, zoals prof. Brandt beweert, of hebben ze die grotendeels door de enorme zwarte handel van Tsjang Kai Sjek's bondgenoten, om van de overlopers

niet te spreken?

Ten derde en dit punt is voor mij het zwaarste wegende: Is het nu werkelijk nodig dat een discussie tussen mensen die het in beginsel eens zijn — we zijn immers allebei humanisten, prof. Brandt, althans we proberen het te zijn — doortrokken moet zijn van verdachtmakingen en beschuldigingen van misleiding. Het artikel begint al direct met de — volkomen onware — insinuatie dat „de heer P. Schut een artikel geplaatst heeft gekregen”.²⁾ Dat kweekt al een stemming van „afwijzen,” een stemming, die prof. Brandt voortdurend verder voedt en die het hele artikel doortrekt met een vijandige geest. Ik heb helaas geen ruimte beschikbaar om woordelijk te citeren, maar zo'n zinnetje als: „de zekerheid dat hij 't bij 't rechte eind heeft” terwijl ik notabene schreef: „Hier zit het grote dilemma voor de Westerse mogendheden (misschien), maar ons humanisten zeker!” Is men zo zeker, prof. Brandt, als men schrijft over het „grote dilemma” waarvoor men geplaatst is? En wat moet ik tenslotte zeggen over de zin: „Maar dat hij zodoende, naar mijn mening misleidt en misleidend tegelijk, een voorstelling van zaken heeft gegeven, die niet onweersproken mocht blijven” (spatiering van mij P.S.)?

Me dunkt, prof. Brandt niet anders dan: „Adel verplicht, maar humanisme ook!”

P. SCHUT.

¹⁾ Ik voel niet de minste neiging om de Russische buitenlandse politiek van vóór de tweede wereldoorlog te verdedigen, maar nu prof. Brandt deze er min of meer met de haren bij-sleept, zou ik hem toch wel drie vragen willen stellen (en meteen beantwoorden!) a) Wat deden de grote Westerse drie om Tsjechoslowakije in '38 en '39 tegen Hitler-Duitsland te verdedigen? Het werd verraden en verkocht en in Maart '39 trok Hitler Praag binnen. Het Duits-Russisch verdrag dateert van Augustus '39; b) Wie leverden in de dertiger jaren vooral in '38 en '39 enorme hoeveelheden grondstoffen voor oorlogsmateriaal aan Japan? Het Britse, Franse, Nederlandse rijk en de Ver. Staten! c) Waar kocht Hitler-Duitsland nog in Augustus 1939 grote partijen, voor de oorlogsvoering onontbeerlijke rubber en koper? In Londen! Ik geloof, prof. Brandt, dat u iemand toch niet te vlug van eenzijdige voorlichting moet beschuldigen!

²⁾ Voor me ligt een briefje van de redacteur-secretaris van 2 Mei 1954, naar aanleiding van het plaatsen van artikelen over buitenlandse problemen. Daarin staat o.m.: „Tot nu toe kreeg ik er drie (artikelen over buitenlandse problemen): één van U en twee van Meyer, die ik prompt heb geplaatst. Mijn vraag aan U luidt nu: kunt U er voor zorgen, dat er meer komen, want die tot nu toe geplaatste artikelen „smaken inderdaad naar meer”. Misschien kunt U mij — liefst zo spoedig mogelijk — een lijst sturen van mensen en hun onderwerpen, die ik dan zou kunnen aanschrijven.”

(Discussie gesloten. — Redactie).

HENK Gijsbers — wiens cartoon „En hiermee sla ik U tot ridder” wij hierbij afdrukken — zal van nu af geregeld aan „Mens en Wereld” meewerken. In de eerste plaats stelt hij zich ten doel 's mensen dwaasheden uit te beelden, wellicht zal hij in de toekomst ook op andere wijze zijn vaardigheid met de tekenstift tonen. Gijsbers is 24 jaar en woont in Utrecht. Zijn opleiding genoot hij aan de Arnhemse Academie voor Beeldende Kunsten „Kunst-oefening”, waar hij twee jaar geleden afstudeerde en toen de „Kunst-oefeningprijs” voor de beste jaarlijkse prestatie ontving.

„En hiermee sla ik U tot ridder”

Billy Graham in het nieuws

WAT gaat er nu om in het gemoed en in het hoofd van al die 40 á 50.000 luisteraars in het Amsterdamse stadion, die Billy Graham zijn komen aanhoren, vraagt de nuchtere bezoeker zich af. En wat beweegt, zou hij later graag willen weten, de ruim duizend mannen en vrouwen, die gehoor hebben gegeven aan de oproep van de Amerikaanse evangelist, om aan te treden voor het plan-kier waar de spreker zich op bevindt en zich „vanavond nog” te laten zuiveren door Jezus. Zij waren hier overigens wel met enige aandrang toe aangespoord, want, „zo'n kans krijgt U misschien nooit meer”.

Blijkbaar gebeurde er die avond iets bijzonders, waar bovengenoemde nuchtere bezoeker geen weet van had, moest er eigenlijk wel iets bijzonders gebeuren, want er was een comité van predikanten en andere ernstige personen gevormd om de grote Amerikaanse evangelist hierheen te doen komen. Een unieke gelegenheid blijkbaar om tot God te kunnen komen, een kans die je nooit meer zou krijgen.

Men verwachtte iets bijzonders, mocht dit verwachten. Wat de man van overzee overigens te berde bracht, was van een uiterste simpelheid, maar dit zal dan wel een overweldigende eenvoud zijn geweest, de kenmerk van het ware.

Men kon ook niet zeggen dat de exe-gese van het verhaal uit Marcus 10 over de rijke jongeling die tot Jezus komt treffend was. Naast mijn medebezoeker en mij zat iemand die zich als een predikant ontpopte en menend te hebben opgemerkt dat wij het geval niet diep genoeg onder-

gingen, ons aansprak. Hij was bewogen noch voldaan. Inderdaad, wat Billy over de rijke jongeling zei, was regelrecht een verminkte exegese. Wat hij verder zei, kan men van een middelmatige predikant ook en beter horen. Ik kan mij niet voorstellen dat hij iemand, die in zijn opvatting God niet kende, tot God gebracht heeft. Jezus kan alle problemen oplossen, zei Billy, als men in nederigheid tot hem komt. Wat precies de inhoud van zulke woorden is, ontgaat mij ten enenmale en ik ben er van overtuigd, dat men niet te veel moet zoeken achter zijn woorden.

Ongetwijfeld verstaat hij de kunst zijn waar aan te prijzen. Hij heeft, meen ik, des middags van de dag waarop hij 's avonds de duizenden toesprak, in een kleiner gezelschap gezegd dat een gemiddelde mens niet boven het geestelijk peil uitkomt waarop men op zijn 12de of 14de jaar staat. Ik denk, dat deze constatering voor zijn succes zeer belangrijk is. Niemand zal door zijn woorden opgevoed worden tot

mondigheid. Hij is een voortreffelijke „salesman”, hij maakt het de mensen gemakkelijk om te menen, dat ze een goede koop hebben gedaan. Wanneer hij in het Wembly-stadion waar volgens de krantenberichten meer dan 120.000 mensen bijeen waren, degenen die tot het geloof in God waren gekomen, verzoekt met zakdoeken vanaf de tribunes te zwaaien, dan heeft hij ongetwijfeld succes behaald. Maar wat van al die wuivende zieligheden te denken! Die door Billy er toe gebracht worden hun problemen door Jezus te laten oplossen, die van drinkebroers en gokkers brave mannen worden, van slechte belastingbetalers mannen die gewetensgeld afschrijven. Want 't zou anders mis met ze gaan.

Billy heeft te Amsterdam verzocht hem niets te vragen over politieke aangelegenheden. Maar in Duitsland is hij zo geïmponeerd geworden door het economisch herstel, dat hij ineens de drijvende kracht hierachter zag: de godsdienst. En daarom moet Duitsland van de modernste wapens worden voorzien. Napoleon was het, meen ik, die eens gezegd heeft, dat God altijd met de beste wapens was. Ja, Billy doet grote zaken met God.

O. N.

„Protestants protest” tegen het mandement

FEDDE SCHURER, bekend Fries dichter, overtuigd protestants-christen en juist „uit hoofde van zijn protestants-christelijke geloof” lid van een dier „onchristelijke stromingen”, die de rooms-katholieke bisschoppen in hun mandement van 1 Mei hebben veroordeeld — de Partij van de Arbeid — heeft een „Protestants protest” geschreven tegen dat mandement. In waardige taal, waardoorheen echter klaar waarneembaar felle verontwaardiging gloeit, tekent Schurer appél aan tegen de uitspraken, die het Nederlandse episcopaat heeft gemeend te moeten doen en die, volgens Schurer, niets anders beogen dan aan de twaalf artikelen des geloofs een dertiende toe te voegen: „Ik geloof in de K.V.P.”

Om U taal en toon te doen proeven van dit geschrift — dat bij de N.V. Laverman in Drachten uitkwam en daar voor f 0,45 verkrijgbaar is — drukken wij hieronder enkele fragmenten af uit Schurers slotwoord:

„Heren Bisschoppen van de Rooms-Katholieke Kerk in de Nederlanden, het mandement, hetwelk gij gericht hebt tot de leden van uw kerk, noodzaakt ons tot een wederwoord. Niet tot ons hebt gij gesproken, maar het heeft U goed gedacht de leden van uw kerk over ons in te lichten op een wijze, welke ons zeer persoonlijk raakt. Gij hebt de politieke groepering, waarvoor wij uit hoofde van ons protestants christelijk geloof hebben gekozen, ingedeeld bij de „onchristelijke stromingen” en ons daarmee gepoogd buiten het christendom te plaatsen. Gij hebt ons zelfs beschuldigd van bevordering der ongodsdienstigheid, gij hebt onze groepering een gevaar genoemd voor christelijke geloof en christelijke zeden.

Het kan niet onze bedoeling zijn met U te discussiëren in de termen Uwer geslepen casuïstiek. Gij hebt ook niet gediscussieerd; gij hebt slechts geïnsinueerd, en ons, Uw medechristenen, terwille van Uw politieke bedoelingen op het diepst gewond in onze oecumenische gevoelens. Daarom zult gij althans luisteren naar de reactie, die de smaad welke gij op ons geworpen hebt, bij ons te weeg brengt.... Uw kudde drijft gij bijeen tot groter expansie van Uw politieke macht, en onze christelijke naam durft gij lasteren. Wie zijt gij eigenlijk, dat gij zoudt oordelen over de rechtvaardiging en de genade die wij uit de hand van Jezus Christus ontvingen?.... Met onze rooms-katholieke landgenoten, die ons als medechristenen blijven erkennen, willen wij gaarne verder spreken. Tegenover U is dit ons laatste woord, totdat ge uw aantijging hebt ingetrokken.”

Mevr. A. M. de Cosquino de Bussy overleden

Op 65-jarige leeftijd is in Amsterdam overleden mevrouw A. M. de Cosquino de Bussy-van der Lelie, die vanaf 1950 lid was van het Humanistisch Verbond. Mevrouw De Bussy heeft zich in de oorlog zo uitzonderlijk onderscheiden, dat zij werd begiftigd met de Bronzen Leeuw. Aan haar was het te danken, dat het zware lot van talloze in gevangenissen en concentratiekampen opgesloten Nederlanders kon worden verlicht dank zij haar groots opgezette actie voor het zenden van levensmiddelen-pakketten. Voor vele ter-dood-veroordeelden is zij, tijdens hun laatste uren, een grote troost geweest. Veelomvattend ook was haar arbeid in illegale organisaties. De gemeenschap Amsterdam was er trots op deze energieke en toch zo bescheiden vrouw onder haar leden te tellen.

MENS EN WERELD

Verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr H. Bonger. Redactie-secretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie: Bleyenburgerstraat 1, Utrecht. Telefoon: 10163. Postgiro: 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— p. regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,— p. jaar, voor niet-leden f 5,—. Buitenland f 6,—. Losse nummers: f 0.20.

— Buitenkerkelijken in dienst —

Een der redacteurs van het „Haagsch Dagblad” is achttien dagen „op” geweest voor herhalings-oefeningen. In een aantal uitmuntende artikelen heeft hij zijn ervaringen-te-Valde beschreven. In één er van geeft hij weer, hoe de buitenkerkelijke militair veelal in dienst wordt behandeld.

„Na een ochtend smeerbeel en vettigheid, die ons uiterlijk bezoedelde, hebben de veldprediker en de aalmoezenier — beiden grootmajoor — zich vanmiddag ingespannen om ons innerlijk te reinigen. Na het appel moesten de katholieken rechts en de protestanten links aantreden. „De overigen — onverschillig wat zij wel of niet geloven gaan daar tegen de muur staan”, gebodde de sergeant-majoor en dat klonk niet erg hoopvol. Maar later moesten de buitenkerkelijken achter de protestanten aansluiten, zonder dat commentaar werd afgewacht: „Voor-

waarts mars en..... monden dicht!”

In één van de eetzaal stond de veldprediker klaar voor zijn preek — een kleine man, wiens voorkomen aarzeld tussen de officier die niet tegengesproken mag worden, en de minzame zie-leherder, die veel slikt. Hij werd het mikpunt van klachten, die uit de opgekropte gemoederen der buitenkerkelijken opborrelden.

Ze vroegen om een geestelijke verzorger, die het humanisme voorstond. Een agressieve Hagenaar zei, dat hij de buik vol had van de kerk. „Ik ook”, zei de dominee eenvoudig, „maar deze bijeenkomst behoort tot de militaire dienst”.

„We verdommen het”, werd er gezegd, „we zijn niet protestant of katholiek, maar we zijn doodgewoon niks. Ze kunnen ons verplichten om te schieten, maar niet om te bidden en psalmen te zingen”.

„Er wordt niet gebeden

en een gezangenboekje heb ik niet eens bij me”, zei de dominee, die niet op zo veel tegenstand had gerekend. „Maar als jullie hier niet bij willen zijn, dan moeten jullie maar excuseren — wat dunkt U, sergeant-majoor”.

De sergeant-majoor nam de buitenkerkelijken mee naar buiten en liet hen naar de tenten marcheren. Het was een kleine groep van zestien man, die consequent de gevolgen wilde dragen van de om der wille van de geestelijke vrijheid begane insubordinatie.

„Volgens de inwendige dienst zijn jullie radicaal fout”, doceerde de sergeant-majoor gestreng. Maar bij de tenten klonk zijn stem wat milder: „Ganu maar binnen je geweer schoonmaken en kom om vijf voor half drie weer terug. Begrepen?”

Er werd daarop gedurende drie kwartier zeer intensief geklaverjast.”

Humanisme en Religie

een serie opstellen van J. P. van Praag, D. H. Prins, P. Schut, G. H. Streurman, H. Redeker en Kwee Swan Liat.

Ingenaaid f 1.90

Bestellingen op postgiro 304960, t.n.v. Humanistisch Verb., Bleyenburgstraat 1, Utrecht of bij de plaatselijke gemeenschappen.

ERASMUS

Spel van het Humanisme

door

Prof. Dr. Garnt Stuiveling

154 pag. Prijs geb. f 7.90.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond, Bleyenburgstraat 1, Utrecht, Postgiro 304960.

Rooms gevaar of Katholiek recht?

door dr. E. Brongersma en dr. O. Noordenbos.

207 pag. Gebonden f 6.90

Verkrijgbaar bij:

Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Bleyenburgstraat 1, Utrecht Postgiro 304960

VREDESACTIE

Radicaal Pacifistisch Maandblad

onder redactie van Dr. W. J. Jong en H. Kuysten. Administratieadres: Chr. Bennekerslaan 22 D, Rotterdam (O.). Abonnementsprijs f 3,— per jaar.

Wat leeft er onder de jongeren?

DE LIBERTIJN

maandblad voor jongeren
uitgave: humanistische jongeren gemeenschap

abonn.: f 1.50 per jaar

Redactie-secretariaat: Willaertstr. 12 III, Amsterdam Zuid I.

Betalingen: Giro 13500 t.n.v. Gem. Girokantoor Amsterdam t.g.v. rek. L 2888 De Libertijn.

Besch. goed ontw. arb. z.k.m. met dito jonge vr. 30—40 jaar. Br. onder no. Ju 1 bur. van dit blad.

Welk aardig meisje of jonge vrouw met belangstelling voor literatuur wenst kennismaking met een jongeman van 28 jaar, te Amsterdam. Brieven onder no. Ju 2 bureau van dit blad.

Bejaarde Dame te Bunnik, gezond, met eenvoudige rustige huishoudster comf. huis vr. tegen Sept. Br. m. inl. onder no. Ju 3 bureau van dit blad.

De kerkelijken zorgen voor hun wezen door het instandhouden van weeshuizen etc.

Buitenkerkelijken zorgen voor hun wezen door zich aan te sluiten bij de

WEEZENKAS

Vereniging op de grondslag van het beginsel „Opvoeding zonder geloofsdogma”

Inlichtingen omtrent het lidmaatschap bij de Secretaris W. DE HAAS, Adm. de Ruyterweg 234, Amsterdam-W.

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie f 3.— per jaar. De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

Alle gewenste inlichtingen: Hoofdkantoor Biouwstr. 186, Tel. 554797, 'S-GRAVENHAGE.